

HOUVAST, STUT EN STEUN VOOR GEZINNEN VAN OUDERS MET EEN LVB. EEN NIEUWE INTERVENTIE

*Marcia Lever¹
Annemarie de Beer.*

In gezinnen van ouders met een licht verstandelijke beperking (LVB) is niet zelden sprake van complexe en meervoudige problematiek. Voor deze gezinnen is een nieuwe interventie ontwikkeld: HouVast. HouVast is bedoeld voor gezinnen van ouders met een LVb waar sprake is van (dreigende) opvoed- en opgroei problemen. HouVast wordt ingezet vanuit een ondertoezichtstelling (OTS), zodat deze kindbeschermingsmaatregel sneller kan worden afgesloten. HouVast kan ook preventief, ter voorkoming van een OTS, worden ingezet. HouVast is voorgelegd aan de Erkenningscommissie Interventies van het NJi en is onder voorbehoud erkend als Goed onderbouwd. HouVast wordt in diverse gemeenten voorbereid en uitgevoerd. In dit artikel schetsen we hoe met HouVast gewerkt wordt aan een opvoedsituatie die 'goed genoeg' is. We illustreren de werkwijze met een casus.

Meer kinderen veilig thuis

Opvoeden is een complex proces. Het vereist vaardigheden op het gebied van plannen, organiseren en problemen oplossen, gevoeligheid voor de signalen die een kind uitzendt, de mogelijkheid zich te verplaatsen in de ander en de vaardigheid een sociaal netwerk te onderhouden (De Beer, 2011). Voor ouders met een licht verstandelijke beperking (LVB) of ouders die langzaam of moeilijk leren is 'goed genoeg' opvoeden een forse opgave. Zeker omdat veel van deze ouders, als gevolg van hun beperking, tevens kampen met forse problemen op andere levensgebieden zoals armoede, werkloosheid en een beperkt netwerk (De Vries, Willems, Isarin, & Reinders, 2005). Er zijn risico's als het gaat om opvoeden (Faureholm, 2010). Zo kan het zijn dat de ouders niet in staat zijn de praktische en basale behoeften van het kind (zoals de juiste voeding, structuur of normen en waarden) te vervullen. Ook kunnen de ouders minder sensitief en responsief zijn naar hun kind, zijn zij minder goed in staat het kind te ondersteunen met schoolwerk en leren of kan het kind in een isolement leven (wegens gebrek aan contacten in de buurt of het ontbreken van lidmaatschap van een vereniging). Soms neemt het kind boven zijn of haar macht zorgtaken en verantwoordelijkheden over van de ouder (parentificatie)

¹ Marcia Lever is staffunctionaris bij het Expertisecentrum William Schrikker. Annemarie de Beer is orthopedagoog-generalist. Meer informatie op www.houvast.nu en via mlever@wsg.nu.

en dreigt overvraging en overbelasting (Faureholm, 2010). Een LVB bij ouders kan invloed hebben op de fysieke, emotionele, sociale en cognitieve ontwikkeling van het kind.

Gezinnen van ouders met een LVB zijn oververtegenwoordigd in de statistieken van de kindbescherming. Inventariserend onderzoek naar gezinnen van ouders met een LVB laat zien dat bij twee derde van de gezinnen een kindbeschermingsmaatregel is uitgesproken of dreigt (De Vries et al., 2005). Een groot aantal kinderen van ouders met een LVB wordt op een zeker moment gedurende de opvoeding uit huis geplaatst (Traustadóttir & Sigursjónsdóttir, 2010). Ondanks kwalitatief goede lokale initiatieven is er momenteel geen landelijk dekkend ondersteuningsaanbod voor gezinnen met thuiswonende kinderen beschikbaar. In veel gemeenten ontbreekt hulp die specifiek gericht en op maat gemaakt is voor gezinnen van ouders met een LVB, terwijl onderzoek laat zien dat in gezinnen waar sprake is van passende opvoedondersteuning en waar hulp wordt geaccepteerd vanuit een stevig steunend netwerk er sprake kan zijn van een opvoedsituatie die misschien niet perfect, maar wel goed genoeg is (De Vries et al., 2005). Uit onderzoek weten we dat ouders met een LVB daadwerkelijk opvoedvaardigheden kunnen aanleren en weten ook op welke manier zij leren (Feldman, 2010; Hodes, Kef, Schuengel, & Meppelder, 2012).

Voor het Expertisecentrum William Schrikker waren dit volop redenen om zich in te zetten voor de ontwikkeling van een programma waarmee het gesignaleerde hiaat in het zorgaanbod kan worden opgevuld: HouVast, stut en steun voor gezinnen van ouders met een LVB. HouVast is een praktisch en oplossingsgericht zorgaanbod voor gezinnen in aansluiting op, of ter preventie van een OTS. Het gaat dus om gezinnen waar de problemen meervoudig en (deels) chronisch zijn. HouVast voorziet in zorgcontinuïteit, biedt ondersteuning op alle leefgebieden en is geënt op wat we weten over 'wat werkt' bij ouders met een LVB. De ambitie van HouVast is: meer kinderen veilig thuis, met zoveel mogelijk steun vanuit het netwerk en zo licht en zo vrijwillig mogelijke hulpverlening.

Ronald (8 jaar) woont sinds de scheiding, nu ruim een half jaar geleden, bij zijn vader Wim. Sinds een jaar is er een OTS omdat er sprake was van huiselijk geweld, waarbij Wim en zijn ex - waar Ronald bij was - felle ruzies hadden. Beide ouders functioneren op LVB-niveau. Het alleenstaand ouderschap valt vader niet makkelijk. Hij werkt als postbezorger en is door zijn chronische ziekte snel moe. Als hij gevraagd wordt om over te werken kan hij geen nee zeggen. Het huishouden schiet erbij in. Ronald's hygiëne en verzorging zijn slecht. Ronald wordt op school gepest omdat hij stinkt. Kinderen uit de klas willen niet met hem spelen. De laatste tijd gedraagt Ronald zich op school agressief en maakt hij veel ruzie. Huiswerk maken levert grote strijd op met vader. Hoewel van huiselijk geweld geen sprake meer is blijft ondersteuning van het gezin nodig. HouVast wordt ingezet. Een HouVast-werker komt in het gezin en de jeugdzorgwerker die de OTS uitvoert treedt meer op de achtergrond.

Doelen HouVast

Wat werkt voor gezinnen van ouders met een LVB? Uit onderzoek (De Vries et al., 2005; zie ook www.watwerktvoorouders.nl) weten we dat een aantal beïnvloedbare factoren de kans op succesvol ouderschap vergroten: het accepteren van hulp, het hebben van een stevig ondersteunend netwerk en goede opvoedondersteuning waarmee ouders hun ouderschapscompetenties kunnen vergroten. Hoofddoel van HouVast is het realiseren van een opvoedsituatie die 'goed genoeg' is. De aandachtspunten voor 'goed genoeg' worden in samenspraak met het gezin en het netwerk individueel geformuleerd. Aan 'goed genoeg' wordt vervolgens gewerkt door de acceptatie van hulp te verbeteren, door het netwerk te verstevigen en door de opvoedvaardigheden van de ouders te vergroten.

Verbeteren van de bereidheid om hulp te accepteren

De HouVast-werker is gericht op het aangaan van partnerschap met het gezin. Een positieve samenwerkingsrelatie vergroot de bereidheid bij ouders om hulp te accepteren en vergroot het vertrouwen in hulpverlening (Meppelder-de Jong, 2014). De HouVast-werker heeft aandacht voor wat goed gaat en krachtig is en voor de eigenheid van het gezin. HouVast wordt gekenmerkt door een hoopvol perspectief: ouders met een LVB zijn in staat om, met hulp, hun opvoedvaardigheden te vergroten en problemen te overwinnen. De HouVast-werker straalt dat vertrouwen uit. Reflectie van de HouVast-werker op zijn of haar eigen rol in de samenwerking krijgt veel aandacht. Naast het werken vanuit hoop en vertrouwen is HouVast ook realistisch over de zorgen en risico's. De HouVast-werker is open en helder over wat zorgen baart en sluit de ogen niet voor de moeilijkheden die er zijn. HouVast is vrijwillig, maar niet vrijblijvend. De naam HouVast verwijst zowel naar het bieden van houvast, grip en steun aan het gezin, als ook naar het niet opgeven en niet loslaten van de HouVast-werker: de HouVast-werker is langdurig betrokken als dat nodig is.

In alle opzichten wordt binnen HouVast rekening gehouden met de beperking van de ouder. Taal en communicatie zijn concreet en begrijpelijk. Juist ook als het om ingewikkelde kwesties en zorgen gaat. Wat 'goed genoeg' is wordt bijvoorbeeld nauwkeurig geconcretiseerd in HouVast in een taal en met gebruik van begrippen die voor het gezin begrijpelijk zijn. Het gaat er immers om dat *zij* 'goed genoeg' realiseren en in stand houden. Ook worden de verwachtingen die de omgeving heeft aan 'goed genoeg' voor ouders begrijpelijk en inzichtelijk gemaakt. Het gezin snapt waar het om gaat als de HouVast-werker spreekt over de zorg voor schone kleren, bescherming tegen gevaarlijke dingen, troosten bij verdriet of huisregels. Het concreet en begrijpelijk maken van alle aspecten van het hulpverleningsproces dragen bij aan het acceptabel maken van ondersteuning.

Versteving van het netwerk

Veel ouders met een LVB hebben een zwak netwerk. De HouVast-werker zet zich in om het netwerk zo groot en stevig mogelijk te laten zijn en het netwerk in stand te houden. Vaak is steun nodig vanuit verschillende bronnen, zowel van leden uit het sociaal netwerk als van professionals. Goede samenwerking en afstemming is noodzakelijk en vereist inspanning. De HouVast-werker treedt in nauwe samenspraak met de ouders op als spin in het web en is casemanager, zorgcoördinator, netwerkondersteuner en belangenbehartiger. Samen met de ouders wordt het netwerk nauwkeurig in kaart gebracht. Geregeld is er een netwerkbijeenkomst waarin samen met het gezin, het sociale en eventueel het professionele netwerk plannen en afspraken gemaakt worden. Heel duidelijk wordt afgesproken op welke manier het netwerk bijdraagt aan het realiseren van de doelen. De HouVast-werker bewaakt samen met de ouders dat de afspraken worden nagekomen, stelt bij wanneer dat nodig is en motiveert en ondersteunt de leden van het netwerk om hun bijdrage te blijven bieden.

Vergroten van de opvoedvaardigheden

Met de ouders worden opvoedvaardigheden geoefend. De manier waarop met ouders gewerkt wordt aan het vergroten van hun opvoedvaardigheden sluit aan bij de manier waarop de ouders het beste kunnen leren. Gehanteerde leerstrategieën zijn bijvoorbeeld taakanalyse (het opdelen van vaardigheden in kleine stapjes) en visuele ondersteuning (pictogrammen, tekeningen, stripverhaaltjes). Ook zijn tempo, duur en intensiteit toegesneden op wat nodig is: veel herhaling, de mogelijkheid om intensiever te werken als sprake is van een transitie voor het gezin (bijvoorbeeld: het kind gaat naar de basisschool, of een belangrijke bron van steun valt weg).

Werken vanuit drie hoofdstrategieën

In de veelheid van problemen en zorgen in het dagelijks leven van het gezin is het voor de HouVast-werker niet eenvoudig om af te wegen waar deze zich wel en niet mee bemoeit en op welke manier. Zeker wanneer de HouVast-werker langdurig betrokken is bestaat het gevaar van het uit het oog verliezen van plan en focus. Om ordening te bieden en steeds scherp te houden waar de betrokkenheid

zich op richt worden drie hoofdstrategieën gehanteerd, die geënt zijn op het Eigen Initiatief Model / Begeleid Ontdekkend Leren (Timmer & De Vries, 2014).

In Eigen Hand

Ten eerste kan het gezin sommige taken zelfstandig uitvoeren, deze heeft het gezin ‘In Eigen Hand’. De HouVast-werker begeleidt deze taken op een stimulerende en bemoedigende manier. Met deze strategie wordt erkenning geboden aan wat goed gaat.

Hand In Hand

Ten tweede zijn er onderwerpen die het gezin kan gaan leren, en die ‘Hand In Hand’ geoefend kunnen worden met het gezin. De HouVast werker is ten aanzien van deze taken coachend en instruerend. Deze strategie houdt scherp waaraan actief gewerkt wordt.

Handje Helpen

Tot slot zijn er taken die het gezin (nu) niet zelfstandig kan uitvoeren, en waarop ondersteuning geboden wordt door (tijdelijk) taken over te nemen door het (professioneel) netwerk, ofwel: ‘Handje Helpen’. Bij deze taken hanteert de HouVast werker een coördinerende begeleidingsstijl. Deze strategie geeft rust en creëert ruimte: niet alles hoeft nu aandacht te krijgen. De draaglast wordt voor het gezin verminderd.

<i>Strategie</i>	<i>In Eigen Hand</i>	<i>Hand In hand</i>	<i>Handje Helpen</i>
<i>Omschrijving</i>	De dingen die de ouders en kinderen zelf kunnen en waar ze geen hulp bij nodig hebben.	De dingen die ouders en kinderen niet kunnen maar naar verwachting wel kunnen leren.	De dingen die ouders en kinderen zelf niet kunnen en (nu) ook niet kunnen leren, en die overgenomen worden door anderen.
<i>Begeleidingsstijl</i>	Delegeren Stimuleren Complimenteren	Coachen Instrueren Corrigeren Oefenen	Over (laten) nemen Overtuigen Betrekken (netwerk) Coördineren

Tabel 1. Drie hoofdstrategieën van HouVast.

De HouVast-werker komt vaak even kort langs bij Ronald en zijn vader. Ze toont interesse en betrokkenheid en straalt uit vertrouwen te hebben in de mogelijkheden van vader en zoon. Samen met hen brengt ze in kaart wat er goed gaat en ze complimenteert hen daar voluit mee. Er ontstaat ruimte om open te praten over de zorgen. De jeugdzorgwerker legt helder op tafel wat er moet gebeuren: het huis moet schoon zijn. Ronald moet met schone kleren, gewassen haren, gepoetste tanden en een gevulde brodtrommel naar school. Bovendien moet hij geholpen worden met zijn huiswerk. Er wordt een netwerkberaad belegd. Naast vader en Ronald, de jeugdzorgwerker en de HouVast-werker zijn Ronald's moeder, zijn tante en zijn opa aanwezig. Met elkaar wordt een concreet plan gemaakt om aan de gestelde eisen te voldoen. De HouVast-werker gaat aan de slag vanuit de drie hoofdstrategieën van HouVast. Een paar voorbeelden.

In Eigen Hand: De HouVast-werker bespreekt de moeilijkheden rondom het huiswerk maken. Al snel blijkt dat het vader niet lukt omdat hij zelf dyslectisch is. De HouVast-werker complimenteert vader met zijn openheid en bedenkt met hem wat nu de beste oplossing is. Vader wil dit zelf met de juf bespreken. De HouVast-werker stimuleert vader om een afspraak te maken op school. Dat gebeurt en het gesprek verloopt goed. De juf regelt dat Ronald voortaan op school geholpen wordt met zijn huiswerk.

Hand In Hand: Ronald's kamer is een bende. De HouVast-werker maakt een stap-voor-stap plan om de kamer op te ruimen. Hoewel Ronald en vader steeds kleine stapjes zetten lukt het niet om de uitpuilende kledingkast te ordenen. De HouVast-werker trekt er een paar uur voor uit om met Ronald en vader eerst de kast leeg te halen, alle spullen te ordenen (schoon en vuil, wat kan nog gebruikt en wat is te klein of kapot) en daarna de kast weer in te ruimen. Samen met vader maakt ze een bord met picto's voor Ronald over hoe hij zijn kamer opgeruimd kan houden. Ze oefent met vader hoe hij kan zorgen dat Ronald de afspraken na komt.

Handje Helpen: Vader laat merken dat het vele overwerken hem opbreekt. Het lukt hem niet om zijn grenzen te bewaken en nee te zeggen. De HouVast-werker bespreekt met vader wat hem zou kunnen helpen. Vader bedenkt dat Ronalds tante mee zou kunnen gaan naar zijn baas, en dat gebeurt. Door de aanwezigheid van tante voelt vader zich steviger staan. Het lukt om afspraken te maken over aangepaste werktijden en minder overwerk.

Op- en afschalen

HouVast is een breed en langdurig ondersteuningsprogramma dat bestaat uit een intensief interventie-deel en een minder intensieve waakvlamfunctie. In het interventie-deel wordt gewerkt aan het vergroten van opvoedvaardigheden en het versterken en benutten van het netwerk. In het waakvlam-deel gaat de aandacht vooral naar het in stand houden van wat goed gaat, het monitoren en coördineren van de afspraken en het voorkomen van terugval. Interventie-deel en waakvlam-deel kunnen elkaar afwisselen en worden door dezelfde HouVast-werker uitgevoerd. Het interventie-deel van HouVast duurt een half jaar en kan maximaal één keer met een half jaar verlengd worden. Het waakvlam-deel kan duren zolang als nodig is, in principe zolang als de opvoeding duurt. De interventie kent een caseload van circa 1:8 gezinnen, de waakvlam ongeveer 1:20. HouVast-werkers staan dicht bij de gezinnen en bieden laagdrempelige hulp. Doordat de HouVast-werker, het gezin en het ondersteunende netwerk een continu en actief lijntje met elkaar hebben, worden mogelijke problemen snel gesignaleerd. Als extra ondersteuning nodig is kan de begeleiding worden geïntensiveerd. Zo worden escalaties van problemen voorkomen. Door de samenwerking tussen de HouVast-werker, het gezin en het netwerk rondom het gezin ontstaan de voorwaarden voor duurzame veiligheid van de kinderen.

Ronald heeft wat meer aansluiting gevonden in de klas. Zijn verzorging is licht verbeterd, maar de hygiëne en de huishouding blijven aandacht vragen. Vader is minder overbelast nu zijn werktijden beter matchen met Ronald's schooltijden en hij minder hoeft over te werken. Vader is tevreden met de steun van de HouVast-werker. Hij kent en onderschrijft de zorgen die er ook nu nog zijn. Vader vertelt de HouVast-werker als hij moeite heeft met het gedrag van Ronald en zoekt met haar naar wat werkt. De jeugdzorgwerker sluit de OTS af. De HouVast-werker investeert in het verder verstevigen van het netwerk rondom het gezin en het vergroten van de opvoedvaardigheden van vader. Binnenkort zal ook zij minder intensief nodig zijn. Wel blijft ze samen met het netwerk het gezin ondersteunen en houdt ze in de gaten of Ronald's opvoeding 'goed genoeg' blijft.

Uitvoerders

Op dit moment wordt HouVast voorbereid of uitgevoerd door Middin in Den Haag / Rotterdam, Siza in Arnhem en Cordaan in Amsterdam. Met zorgaanbieders en wijkteams in een aantal andere jeugdzorgregio's zijn gesprekken gaande. HouVast-werkers zijn HBO-geschoolde professionals met ervaring in het werken met gezinnen van ouders met een LVB. Zij ontvangen een HouVast-training van 10 dagdelen en worden gecertificeerd na beoordeling van een portfolio. Geregelde casuïstiekbesprekingen en werken vanuit een reflectieve praktijk zijn een voorwaarde voor het goed uitvoeren van HouVast. Het Expertisecentrum William Schrikker verzorgt de (bij)scholing.

De waarde van HouVast

HouVast is onder voorbehoud erkend door het Nederlands Jeugdinstituut als theoretisch goed onderbouwd (enkele onduidelijkheden vragen nog om aanscherping). Kernelementen van HouVast zijn de uitvoering in de eigen leefomgeving, het bieden van langdurige en continue houvast, de gerichtheid op partnerschap met het gezin, de aansluiting op de specifieke leerbehoefte van ouders met een LVB, de oplossingsgerichte insteek en de verbinding tussen het sociale en het professionele netwerk. We denken met HouVast invulling te geven aan de gedachten achter de transformatie van de jeugdzorg. HouVast kenmerkt zich immers als gezinsinterventie met aandacht voor alle leefgebieden (één gezin, één regisseur, één plan). Gewoon en positief opvoeden krijgen vorm middels de oplossingsgerichte insteek. Het benutten van de eigen kracht van het gezin en het netwerk en de aandacht voor de samenwerking tussen gezin, netwerk en professionals sluiten aan bij de transformatiegedachte rondom de rol van professionals. Hobbels op de weg zien we echter ook. Hoe krijgen we de noodzaak van goede zorg voor gezinnen van ouders met een LVB op het netvlies van gemeenten? Hoe maken we gemeenten duidelijk dat een langdurige investering in deze gezinnen ergere problemen (en duurdere hulp) voorkomt? In de toekomst hopen we aan te tonen dat de inzet van HouVast op termijn kostenbesparend is (door tegengaan van overlast en criminaliteit, terugbrengen van het aantal en de duur van OTS-en en vermindering van het aantal uithuisplaatsingen). Meer kinderen veilig thuis kan! Dat is onze overtuiging. Maar het vraagt om een stevig houvast voor de gezinnen!

Met dank aan de gezinsbegeleider van Middin en de jeugdzorgwerker van de William Schrikker Groep.

Literatuur

- Beer, Y. de (2011). *De kleine gids: Mensen met een licht verstandelijke beperking*. Deventer: Kluwer.
- Faureholm, J. (2010). Children and their life experiences. In G. Llewellyn, R. Traustadóttir, D. McConnell & H.B. Sigurjónsdóttir (Red.), *Parents with intellectual disabilities. Past, present and futures* (pp. 63-78). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Feldman, M. (2010). Parenting education programs. In G. Llewellyn, R. Traustadóttir, D. McConnell & H. B. Sigurjónsdóttir (Red.), *Parents with intellectual disabilities: Past, present and futures* (pp. 121 - 136). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Hodes, M., Kef, S., Schuengel, C., & Meppelder, M. (2012). *VIPP-LD: A promising video feedback intervention program for parents with an intellectual disability*. Download van www.watwerktvoorouders.nl/docs/WAW/IASSID_juli2012/iassid5.pdf op 14-05-2015.
- Meppelder-de Jong, M. (2014). *Formal and informal support for parents with mild intellectual disabilities or borderline intellectual functioning* (Proefschrift). Amsterdam: VU University.
- Timmer, J., & Vries, A. de (2014). Begeleid Ontdekkend Leren volgens het Eigen Initiatief Model. In B. Twint & J. de Bruijn (Red.), *Handboek verstandelijke beperking: 24 succesvolle methoden* (pp. 98-115). Amsterdam: Boom.
- Traustadóttir, R. & Sigurjónsdóttir, H. B. (2010). Parenting and resistance: strategies in dealing with services and professionals. In: G. Llewellyn, R. Traustadóttir, D. McConnell & H. B. Sigurjónsdóttir (Red.), *Parents with intellectual disabilities. Past, present and futures* (pp. 107-118). Chichester: Wiley-Blackwell.

Vries, J. N. de, Willems, D. L., Isarin, J., & Reinders, J. S. (2005). *Samenspel van factoren: Inventariserend onderzoek naar de ouderschapscompetenties van mensen met een verstandelijke handicap*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
